

Teemad infokirjas

- Eesti Looduskaitse Selts aastal 2023
- ELKS-i aastakonverentsist
- ELKS-i aastakonverentsi pöördumine „Hoiame loodust – linnas ja maal“
- Uued auliikmed
- Olukorrast Tartus
- Unustatud Sõe arboreetum
- Tulnukseen – kas oodatud või kardetud?
- A. Kitzbergi nimelise osakonna tegemised

Orm Parrest. „Kommipäkapikud“. Akrüül.

Foto: Erika Kruup

Rahulikke pühi ja ilusat uut aastat!

Eesti Looduskaitse Selts aastal 2023

Kalev Sepp, Eesti Looduskaitse Seltsi esimees

Tuleb kahjuks tõdeda, et aastaga ei ole maailm paremaks paigaks muutunud. Mitmetest kriisidest on maailmas leebunud ehk vaid koroonakriis, kuid ka see on aasta viimastel kuudel vargsi jälle pead tõstmas, eriti Eestis. Täistuuridel jätkub barbaarne sõda Ukrainas, lisandunud on sõjakolle Palestiinas. Euroopa Liidus ja Ameerika Ühendriikides puudub üksmeel Ukraina toetamises. Eesti riigikogu on olnud kuid töövõimetu, unarusse on jäänud Eesti tuleviku kujundamine. Kliimakonventiooni osapoolte kokkusaamine COP-28 Dubais ei andnud loodushoidjatele oodatud tulemust. Tõsi, esmakordselt jõudis kokkuleppesse üleilmse soojenemise peasüüdlane ehk fossiilkütused. Lõppresolutsioonis märgiti, et maailm peab järk-järgult eemalduma fossiilkütuste kasutamisest. Tervikuna jäid kohtumise lõppdokumendi ambitsioon, sõnastus ja kliimapoliitiline lattu väga madalale.

Eesti Looduskaitse Seltsi aasta on olnud tegus. Aprillikuu täiskogul kiideti heaks seltsi arengustrateegia aastani 2027. Rõõmu ja rahuolu võib tunda Jaan Eilarti 90. sünniaastapäeva konverentsist Järvamaal, seltsi kokkutulekust Noarootsis, Eesti looduse päevast Karulas ja aastakonverentsi korraldamisest Tallinna Tehnikaülikoolis.

Täiskogul heakskiidetud strateegias on kirjas, et Eesti Looduskaitse Seltsi missioon on jätkuvalt liita inimesi, kes kaitsevad ühiskonnas, sealhulgas kohalikes kogukondades loodust ja rahvuskultuuri, aitavad kaasa keskkonnateadlikkuse suurenemisele, käsitlevad loodust, majandust ja riiki ühtsena ning pakuvad koostööd ja loodushoidlikke lahendusi tasakaalukal viisil. ELKS-i põhitegevus on suunatud Eesti looduse ja kultuuri kaitsmisele ning oma liikmeskonna võimestamisele Eesti elanike keskkonnanahoiu teadlikkuse tõstmiseks ja loodushoidliku eluviisi viljelemiseks. Seltsi strateegia elluviimine lähiaastatel vajab pidevat tähelepanu tegevuste osas ning nii juhatuse kui ka seltsi osakondade tulemuslikku ühistööd.

Strateegia rõhutab ELKS-i toimkondade vajalikkust ja nende tegevuse olulisust seltsi igapäevastes toimingutes ja arengus. Jätkuvalt on tulemuslikult tegutsenud kommunikatsioonitoimikond, kelle eestvedamisel ilmub teist aastat seltsi infokiri. Aktiivne on olnud metsanduse toimikond, kes on avaldanud arvamust pajudel metsanduses päevakajalistel teemadel ning arvustanud metsandusega seonduvaid õigusakte ja algatusi. Tööd alustas ajalootoimikond, kes seadis eesmärgiks alustada projektiga „Seltsi jäljed looduses“. Esmalt tahetakse kaardistada ELKS-i avatud mälestustahvlid/-kivid ja istutatud puud. Moodustatud on ka toimikonnad, mis tegelevad rahastusega, elurikkuse ja maastikega, keskkonnaharidusega ja järelkasvuga. Nende toimkondade sisu ja tegevused vajavad kiiret arendamist järgmisel aastal. Selts vajab täiendavat rahastust ja järelkasvu leidmiseks peavad pingutama kõik seltsi osakonnad. Strateegia elluviimine vajab pidevat tööd ja pingutust nii juhatuselt kui ka osakondadelt!

Seltsi kokkutulek Noarootsis, mille moto oli „Looduse ja kultuuri ühtsus – Tallinna deklaratsioon 40“ oli tõeline pidupäev. Sisukas hommikune konverents, kus räägiti loodushoiu arengutest Eestis, Tallinna deklaratsioonist, hariduselu ja rootsi keele õppe taastamisest Noarootsis, rannarootslaste kultuurist ja kombestikust ning Noarootsi poolsaare loodusest. Pärastlõunal oli valida viie õpperetke vahel. Öhtuse kultuuriprogrammi sisustasid kohalikud tantsijad ja muusikud. Teise päeva

Õppekursioon viis osalejad Noarootsi kirikusse, Rooslepa kabelisse, külastati Põõsaspea neeme ja Peraküla looduskeskust. Suur tänu Tallinna Looduskaitse Seltsile eeskujuliku korralduse eest!

Eesti looduse päeval Karulas arutati järgmiste teemade üle: kas loodus on täiuslik, loodushoiu suundumused Euroopas ja Eestis, Karula rahvuspark ja kohalik kogukond.

Selts ja seltsi liikmed osalesid aktiivselt Eesti looduskaitse probleemide kajastamisel ja panustasid mitmete objektid kaitse alla võtmise eest. Aasta lõpus tuli rõõmus sõnum, et moodustatakse Sõrve looduskaitseala Harku vallas, Tartus jäi alles Ravila tänava kaskede allee. Viimane sai teoks eelkõige tänu Irja Alakivile! Kahjuks ei ole Tartu Sanatooriumi park saanud vajalikku riiklikku tähelepanu. Kliimaministeeriumi ametnikud küll tunnustavad pargi loodus- ja kultuuriväärtuseid, kuid nendivad, et tegemist on kohaliku väärtusega. Võitlus jätkub uuel aastal.

Aastakonverentsil Tallinna Tehnikaülikoolis tunnustati tänukirjaga Maido Urbast, Leo Filippovit ja Hillar Lippu. Seltsi auliikme tunnustuse pälvisid Vello Keppart ja Irja Alakivi. Palju õnne! Aastakonverentsil võeti vastu ka pöördumine „Hoiame loodust – maal ja linnas“.

Soovin kõikidele seltsi liikmetele rahulikku pühade aega ja tegusat uut aastat!

ELKS-i aastakonverents 24. novembril 2023

Eesti Looduskaitse Seltsi aastakonverents „Rohepööre. Tallinna deklaratsioon“ toimus Tallinna Tehnikaülikooli Innovatsiooni- ja ettevõtluskeskuse Mektory ruumides.

*ELKS-i aastakonverentsi osalejad Tallinna Tehnikaülikooli Innovatsiooni- ja ettevõtluskeskuses Mektory.
Foto autor: Raul Savimaa.*

Päev algas ülikooli innovaatiliste uurimislaboritega tutvumisega. Ehituskonstruksioonide uurimisrühma vanemlektor Eero Tuhkanen tutvustas ehituskonstruksioonide katsehalli ning ehituskonstruksioonide teadus- ja katselaboratooriumit. Laboratoorium viib läbi õppe- ja teadustegevust, katsetustegevust, nõuande- ja konsultatsioonitegevust ning ekspertiise. Katsetustöid tehakse järgmistes valdkondades: ehituspuit ja liimpuidu mehaaniliste ja füüsikaliste omaduste määramine ning sõrmjätkude katsetamine, ümar- ja lehtterase mehaaniliste omaduste määramine, keevisõmbluste tugevuse määramine, sarrusvõrkude katsetamine, betooni

survetugevuse määramine ning raudbetoelementide tugevuse, jäikuse ja pragudekindluse hindamine.

Teedehituse ja geodeesia uurimisrühma labori juhataja Kristjan Lill andis ülevaate teede ja liikluse teadus- ja katselaboratooriumist. Laboratooriumi peamiseks tegevusalaks on tee-ehitusmaterjalide laborisisene ja laboriväline katsetamine. Katsetatavad materjalid on asfaltsegud ja -katted, bituumensideained ning kivimaterjal ja liivpinnased.

Pealelõunal kuulati ettekandeid rohepöördest ja rohetehnoloogiast ning Tallinna deklaratsiooni sündnist. Professor Rutt Hints rääkis sellest, kuidas on omavahel seotud kriitilised toormed, ringmajandus ja rohepööre. Akadeemik Anne Kahru Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudist andis põhjaliku ülevaate nanotoksikoloogiast algajatele, ent mitte ainult sellest.

Aastakonverentsi ajalooole avas Tallinna Tehnikaülikooli professor Arvo Iital ettekandega „Harald Velner 100“. Iital tutvustas ka Tallinna deklaratsiooni saamislugu. Eesti Kunstiakadeemia ja Tallinna

Akadeemik Anne Kahru Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudist tutvustab ELKS-i aastakonverentsil vähemtoksilisi plastlahendusi. Foto autor: Raul Savimaa.

Ülikooli professor Linda Kaljundi tutvustas Eesti kunsti keskkonnaajalugu. Eesti Looduskaitse Seltsi tegemistest 2023. aastal andis ülevaate ELKS-i esimees Eesti Maaülikooli professor Kalev Sepp.

Tallinna Tehnikaülikooli professor Arvo Iital peab ettekannet „Harald-Adam Velner 100“ (vasakpoolsel pildil). Eesti Kunstiakadeemia ja Tallinna Ülikooli professor Linda Kaljundi tutvustab Eesti kunsti keskonnaajalugu (parempoolsel pildil). Fotode autor: Raul Savimaa.

Konverentsil võeti vastu pöördumine „Hoiame loodust – maal ja linnas“, tunnustati 2023. aastal valitud auliikmeid ning anti üle seltsi tänukirjad.

Hillar Lipp (vasakpoolsel pildil) ja Leo Filippov (parempoolsel pildil) ELKS-i tänukirja vastu võtmas. Fotode autor: Raul Savimaa.

ELKS-i aastakonverentsi pöördumine „Hoiame loodust – maal ja linnas“

ELKS-i aastakonverentsil võeti vastu pöördumine, mis kutsub avalikkust üles hoidma loodust maal ja linnas.

1. Rohealade hoidmine ja kaitsmine toob ühiskonnale kaasa rahvatervise väliskulude vähenemise ja varajaste surmade ärahoidmise.
2. Vastutustundliku planeerimisega (riik ja KOV-d) on võimalik saavutada mõõdetavat tervisekasu. Igal aastal oleks Eestis võimalik ära hoida rohkem kui 800 varajast surma ja oodatav eluiga pikeneks keskmiselt 0,59 aasta võrra.

3. Eesmärgiks kõigile, ennekõike planeerijatele ja otsustajatele – tervisliku elukeskkonna tagamine ja roheebavõrdsuse vähendamine.

Tutvustame ELKS-i värskeid auliikmeid: Irja Alakivi ja Vello Keppart

Irja Alakivi

Irja Alakivi on teenekas ja tunnustatud loodushoiu, kultuuripärandi ja planeerimise asjatundja. Ta oli kauaaegne Tartu linna ametnik, laialdaselt tuntud kui roheline vaatega, kultuuripärandit väärtustav planeerimise ekspert. Eriti väärib tunnustamist Irja aktiivne ja tulemuslik ühiskondlik töö loodus- ja kultuuripärandi hoidmisel ja kaitsmisel. Ta algatas ja juhtis loodushoiu- ja keskkonnakaitseprojekte Eesti Linnade Liidus (nt „Linnaliste piirkondade keskkonna juhtimise arendamine“, „Keskkonnahoidlike riigihangete edendamine Eestis“). Ta oli Eesti Linnade Liidu esindaja Riigikantselei säästva arengu komisjonis ja panustas aktiivselt komisjoni töösse.

Viimasel kahel dekaadil on Irja ülimalt aktiivselt võidelnud Tartu parkide väärtustamise ja hoidmise eest. Ta on olnud Tartu Sanatooriumi pargi kaitse alla võtmise eestvedaja, lhaste metsa aktiivne kaitsja. Tänu tema tarmukale tegutsemisele päästeti Ravila tänava kaskede allee 2023. aastal maharaiumisest. Ta on avaldanud arvukalt artikleid Tartu rohealadest, linnalooduse tähtsusest, parkide loodus- ja kultuuriväärtustest. Sisukad artiklid on ilmunud ajalehes Postimees, Tartu Postimees ja Sirp ning mitmetes ajakirjades. Ta on regulaarselt korraldanud seminare, teavitusüritusi ja kultuurilooetki Tartu parkidesse. 2021. aastal toimus tema eestvedamisel Eesti Looduskaitse Seltsi Tartu osakonna sügiskonverents „Linna parkide ja rohealade kaitsest Tartu uues üldplaneeringus“. Alates 2021. aastast on ta Tartu linna volikogu keskkonnakomisjoni aktiivne liige.

Vello Keppart

Vello Keppart on olnud pikka aega ELKS-i aktiivne liige ja seltsi egiidi all hoidnud, kaitsnud ja õpetanud väärtustama Eestimaa loodust. Tema tegutsemise moto on: „Looduse tundma õppimine kestab elu lõpuni“. 2023. mais looduskaitsekuu avamisel tunnustati Vello Keppartit pikaajase looduskaitse ja loodusharidusliku tegevuse eest Eesti looduskaitse hõbemärgiga.

Vello loodushuvi sai alguse juba lapsepõlvest. Lasteaias käimise asemel uuris Vello hoopis loodust ja kõik tema koolivaheajad möödusid looduses. Loomulikult oli lugemislaua pidevalt ka ajakiri Eesti Loodus. Edasi õppis ta metsandust Palamuse sovhoostehnikumis. Õpingud jätkusid Tartu Ülikoolis bioloogia alal; lõpetamisel omistati talle bioloogi ja bioloogia-keemiaõpetaja kvalifikatsioon, erialaks bioloogia ja looduslike ressursside ratsionaalne kasutamine ning looduskaitse.

ELKS-i auliige Irja Alakivi aastakonverentsil tänukõnet pidamas. Foto autor: Raul Savimaa.

Vello on töötanud Kohtla-Järve Rohelise Vööndi Metsamajandi Oru metskonna metsatehniku ja Nigula looduskaitseala tehnikuna. Kolm aastat töötas ta Eesti Meteoroloogia- ja Hüdroloogiainstituudi Tooma Soojaama hüdroloogina ja juhatajana. Üheksa aastat töötas ta Eesti Metsainstituudi Kaarepere Metsakaitsejaama puukooli ja arboreetumi juhatajana.

Vello võiks rahulikult pensionipõlve pidada, kuid ometi valutab ta südant metsade majandamise ja looduse elurikkuse säilimise pärast. Vellot võib kindlasti nimetada üheks parimaks lindude tundjaks. Juba seitsmendast klassis alates hakkas Vello ornitofenoloogilisi vaatluskaustu täitma ja oli ühtlasi Eesti Looduseuurijate Seltsi usaldusmees. Alates ülikooli ajast on ta sama seltsi ja Eesti Ornitoloogiaühingu liige ning juhendab praegu nooremaid linnuhuvilisi. Ülikooli ajast sai alguse huvi nahkhiirte uurimise vastu ja see kestab tänaseni.

Vello on töötanud ka õpetajana. Luua metsanduskoolis oli hea võimalus kokku panna bioloogiateadmised ja metsandusteadmised. Nii mõnelegi õppurile sai selgeks tehtud, et mets ei ole lihtsalt roheline mass ja puud, vaid hoopis midagi enamat. Vello on koostanud õpikuid: „Säästva metsanduse alused“ (2005); „Keskkonnakaitse: looduskaitse“ (2006); „Keskkonnakaitse: jäätmekäitlus“ (2011). Temalt on ilmunud ka õpperadade kirjeldused: Kassinurme 1992; Narva-Jõesuu Hele ja Pime park 1998; Vitipalu huvimets 2002, 2016; Luua metsanduslik õpperada 2004.

Vello on eksperdina kaasatud mitmete arendusprojektide, uuringute ja planeeringute koostamisse. Ta on olnud keskkonnamõjude tehniline ekspert projektides ning paljude parkide jt haljasalade puittaimede hindaja (Jõgeva, Kohtla-Järve, Tallinn, Keila, Narva-Jõesuu, Haapsalu, Tartu ja mujal).

Vello on teinud ettepanekuid looduskaitse alla võtta mitmeid kaitstavaid loodusobjekte: Mustallika looduskaitseala ja loodusala, Söe arboreetum, Kitsesoo kuusk (tuulepesa kuusk, mis on nüüdseks surnud), Torma tamm, Jõune sugakuusk ning paljud kaitsealuste liikide leiukohad. Koos abikaasa Lainega teeb Vello ka ülevaateid looduskalender.ee veebilehele. Seal on nädala ülevaated Jõgeva lähistelt.

Tunnustused:

- 2008 Keskkonnaministeriumi tänukiri suure töö eest eestikeelse ja eestimeelse metsanduse edendamisel;
- 2023 tänukiri ja Eesti looduskaitse hõbemärk pikaajalise tulemusliku looduskaitsetegevuse ja loodusteadmiste jagamise eest.

ELKS-i juhatuse 13. novembri nõupidamine

ELKS-i juhatuse kinnitas 13. novembri nõupidamisel seltsi uued auliikmed ja selleaastased tänukirjade saajad. Samuti arutati aastakonverentsi ettevalmistamist.

Juhatus otsustas valida ELKS-i uuteks auliikmeteks Vello Kepparti ja Irja Alakivi. Tänukiri otsustati anda Maidu Urbasele, Hillar Lipule ja Leo Filippovile. Maidu Urbas on elupõline metsamees, kes on töötanud metsaülemana, metsamajandi peametsaülemana ja direktorina ning Metsakaitse- ja Metsauenduskeskuse vaneminsenerina. Ta on aktiivselt osalenud Eesti Looduskaitse Seltsi metsandusalastes ettevõtmistes. Tänukirjaga tunnustatakse ka tema sihikindlat tegutsemist Arbi

järve loodusraja loomisel. Hillar Lipp on Saaremaa tuntud loodusnimene. Tema linnu- ja loodusvaatlustornide võrgustik on tuntud üle Eesti. Leo Filippov on pikaajaline metsamees, kes on aktiivselt eest vedanud ELKS-i metsatoimkonda, rääkides kaasa Eesti metsateemadel.

Olukorrast Tartus

Irja Alakivi, ELKS-i auliige, Tartu osakond

Eesti Looduskaitse Seltsi Tartu osakond on lähtunud ja lähtub jätkuvalt oma tegevuses looduse ja kultuuri ühtsuse põhimõttest. Riigi looduskaitsepoliitilised eesmärgid on sätestatud looduskaitseaduses. Paragrahvis kaks on kirjas looduskaitse põhimõtted, mille kohaselt loodust kaitstakse looduse säilitamise seisukohalt oluliste alade kasutamise piiramisega ning looduse kaitsel lähtutakse tasakaalustatud ja säästva arengu põhimõtetest, kaaludes iga kord alternatiivsete, looduskaitse seisukohalt tõhusamate lahenduste rakendamise võimalusi. Mis võib olla looduse kaitsmise seisukohalt tõhusam kui loodus- ja kultuuriväärtuste kaitse alla võtmine, kui väärtused on ohustatud, kui nad on varasemate halbade otsuste, ala hooldamata jätmise ning kaitse puudumise tõttu degradeerumas? Veelgi hullem – hävimas sinna määratud elamu- või teedehituse tõttu.

Muinsuskaitseadus lisab looduskaitseadusele omalt poolt, et ajaloolises keskkonnas muudatuste tegemisel lähtutakse kultuuri- ja elukeskkonna mitmekesisuse ning kvaliteedi hoidmise põhimõttest. Me kõik teame, et hoida on odavam kui taastada. Ja paljusid kaotatud väärtusi ei olegi enam võimalik taastada.

Tartu Sanatooriumi pargist

Looduse ja kultuuri ühtsuse põhimõtte au sees hoidmist ja järgimist peavad osakonna liikmed eriti oluliseks Tartu linna puudutava hetkel suurima looduskaitse algatuse – Tartu Sanatooriumi pargi, Oskar ja Aino Kallase ning Aleksander Eisenschmidt poolt üle 100 aasta tagasi rajatud maastikupargi – tervikliku säilitamise eest seismist, pargile riikliku ja kohaliku kaitse rakendamist. Sellele pargile, millele peaaegu 20 aastat tagasi kabinetivaikuses ja kitsas ringis koostati detailplaneering ilma keskkonnamõjusid hindamata. Kultuuriloolise-ajaloolise pargi määramist haljasmaast elamuehitusmaaks on „põlistatud“ ühest üldplaneeringutsüklist teise hoolimata looduse ja kultuuri ühtsust ja kaitsmist mõistvate inimeste protestidest. Hoolimata kohaliku elukeskkonna kvaliteedi eest seisjate poolt aasta-aastalt esitatud ettepanekutest, mida on toetanud mitu petitsiooni ja pöördumist nii kohaliku võimu teostajate kui ka Keskkonnaministeeriumi (nüüdse Kliimaministeeriumi) poole.

Elamumaaks määratud ajaloolise pargiala kaitsmisel on looduskaitsejate kõrval seismas arvukalt kultuuriinimesi, õpetajaid, kirjanikke ja ajakirjanikke, Tartu linnavolikogus loodus- ja kultuuriväärtuste kaitsmise vajadust mõistvaid liikmeid. Oskar ja Aino Kallase loodus-, arhitektuuri- ja maastikulise pärandi kaitsjaid ei ole mitte ainult Tartust ja Eestist, vaid ka Helsingist ja kaugemalt – Turust, Vantaalt, Kuopiost ja mujaltki.

Lisateavet: <https://ainokallasseura.wordpress.com/2018/11/13/pelastusoperaatio-kallaste/>

Mitte ainult Tartu Postimehes pole ilmunud kirjutisi pärandpargi kaitseks looduskaitsetelt, loodusteadlastelt, keskkonnatervise valdkonna teadlastelt, vaid korduvalt on ilmunud kirjutisi ja arvamusi ka Soome suurimas ajalehes Helsingin Sanomat. Arhitektuuriväärtusliku Kallaste kodumaja ja seda ümbritseva pargi kaitseks ja taastamiseks tegid 2018. aastal pöördumise ja abipakkumise Soome kultuuriseltsid, andes selle üle Eesti suursaadikule Soomes, kes toimetas selle Eestisse. Vt <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005635077.html>.

Pargi kaitsjate ridades on ELKS-i liikmete ja juhatuse esimehe professor Kalev Sepa kõrval seisnud Tartu Soome Seltsi esimees Sakari Neuvonen, Akadeemiline Muinsuskaitse Selts ja väsimatu Matti Laan, suursaadik ja Eesti Muinsuskaitse Seltsi auesimees Trivimi Velliste, TÜ uusima ajaloo professor Eero Medijainen, TÜ rahvatervise emeriitprofessor Astrid Saava, keskkonnatervise professor Hans Orru, maastikuarhitekt Toomas Muru ja paljud teised. Ning seda mitte ainult suuliselt, vaid tehtud on kirjalikke pöördumisi – seni kurtidele kõrvadele Tartu linnavalitsuse ametnikkonnas, kus valmistatakse ette linnavolikogu otsuste eelnõusid.

2018: „Tartu Soome Selts eesotsas juhataja Sakari Neuvoneniga saatis Tartu linnavalitsusele kirja, milles on ettepanek võtta kaitse alla Oskar ja Aino Kallase maja kui miljööväärtuslik üksikobjekt koos ümbritseva pargiga. See kultuurilooliselt tähtis hoone asub Raja 31a ega ole seni kaitse alla võetud ning seisab kasutamata.“ Allikas: <https://tartu.postimees.ee/6448110/tartu-soome-selts-tegi-ettepaneku-votta-kaitse-alla-oskar-ja-aino-kallase-maja>.

Keskkonnaministeerium reageeris küll kodanikualgatusena tehtud pöördumisele, algatades ettevalmistusi pargi riikliku looduskaitse alla võtmise menetluseks, kuid poolel teel on otsuse tegemine hangunud.

Miks on Oskar ja Aino Kallase ehitatud maja, mille projekteeris tuntud Soome arhitekt Valter Thomé, ja selle ümber paiknev park väärtuslikud meile ja olulised säilitada ka tulevastele põlvetele?

Tsiteerin mõningaid ridu pikast esseest kirjanik Imbi Pajult 4. novembri 2023 ajalehes Postimees (<https://arvamus.postimees.ee/7889559/imbi-paju-ukskoiksus-tapab-ja-tuhistab-seda-mis-on-sailitamist-vaart>):

„Selle aasta oktoobris möödus meie riigi ja rahvuse identiteedi ühe alusepanija Oskar Kallase sünnist 155 aastat ja möödunud augustis tema soomlannast abikaasa, kirjaniku ja estofiili Aino Kallase sünnist 145 aastat. Ometi ei voola nende lugu iseenesestmõistetavusega meie vereringes, sest kultuuriline ükskõiksus, postkoloniaalne taak, näitab oma nägu.“ /.../ Kallaste erinevate kultuuriliste identiteedimudelite vundamendi juured on nende elulugudes, nende koostoides, nende piiramatus ambitsioonis realiseerida end mitme tegevuse kaudu. Oskar Kallas oli teadlane, kes võttis enda kanda nii Eesti identiteedi loomise kui Eesti kui riigi loomise ja suhete hoidmise teiste riikidega. Oskar Kallase – nagu kogu eesti rahva – juured on talutaredes, kuid ta läbis teekonna, et Eesti riik realiseeruks. Riik, mis tähistas tänavu oma 105 aasta juubelit. /.../ Parim tõend selle kohta, et Oskar Kallasest kujunes eelmise sajandi «traditsioonilise tegelase» arhetüüp, kes lõi koos oma mõttekaaslastega ajavaimu, ongi tema pärand, sümboolselt nii ERM kui Eesti riik. Tema elu vaadeldes on hämmastav, et Oskar Kallas pöördus nii kergelt ühelt loomise tegevuselt teisele – oma ajastu arhetüüp,

«eestiaegne inimene», mitte kolossaalne ja dogmaatiline kujund. Ta oli inimene, keda tunnustati ja hinnati.»

Kurioosum on, et Oskar Kallase ja tema pärandi, mille ühe osa moodustab Kallase poolt meie hoida jäetud looduspärand – park Tartu maastikus, mis vastab maastikukaitseala eritüübile „park“ sätestatud kriteeriumidele – üleriigilist tähtsust ja tähendust ei ole mõistetud Keskkonnaameti looduskaitse planeerimise osakonna juhtivate ametnike poolt. Tsiteerin mõningaid väiteid nende ametnike poolt ettevalmistatud käskkirja eelnõust „Sanatooriumi pargi kaitse alla võtmise menetluse algatamisest keeldumine“ (registreeritud 8-2/22/5277-4 05.04.2023 envir.ee dokumendiregistris): **Rahvusvahelisest lepingust ei tulene kohustust parki kaitsta. *Pargi panus ökoloogilise terviku funktsioneerimisse selgelt ei kajastu. *Alalt on teada üks kaitsealune ja ohustatud liik /.../ (teised selles pargis tuvastatud kaitsealused liigid ei ole ohustatud liikide nimekirjas), kelle tarvis ei ole vaja täiendavalt elupaiku kaitsta. *Elurikkuse seisukohalt on seetõttu väärtuslikumad just vanemad mõisapargid loodusmaastike keskel, kus elurikkust toetavad elemendid ja sidusus on säilinud. *Arvestades, et ettepanekualal ei asu esinduslikke ja kaitsmata ohustatud liikide elupaiku, ei oma täiendava ca 13 ha suuruse ala kaitse alla võtmine olulist efekti ohustatud liikide seisundi parandamisel.* Nii kitsast vaatenurka looduse kaitsmisele ei ole Eesti ametnikkonnas kunagi varem olnud!

25. oktoobril 2023 tähistasid ELKS-i Tartu osakonna liikmed Oskar Kallase 155. sünniaastapäeva külaskäiguga Eesti Kirjandusmuuseumisse, et tutvuda sealsete kogude ja arhiividega. Neis kogudes, millele panigi aluse Oskar Kallas, säilitatakse nii Oskar Kallase kogutud vaimuvara ja ainelist vara kui ka uurimusi Oskar Kallasest. Muuseumi varade hulka kuulub ka Aino ja Oskar Kallase raamatukogu, mis laekus muuseumi 1946. aastal. Kultuuriloolise külaskäigu võimaldamise eest on osakonna liikmed jätkuvalt tänulikud muuseumi direktorile Piret Voolaidile. Arhiivraamatukogust rääkis looduskaitsejatele pikemalt selle juhataja Merike Kiipus, Eesti Kultuuriloolist Arhiivi tutvustas vanemteadur Eve Annuk ja osale rühmast näitas põgusalt Eesti Rahvaluule Arhiivi arhivaar Kadri Tamm. Kuna muuseum ei ole veel üle saanud remondi ajal tekkinud veekahjustustest, siis õnnestus Aino Kallase marmorbüsti (loojaks Eesti naiskunstnik Erna Viitol) arhivaar Vilve Asmeri saatel vaatamas käia vaid käesoleva kirjutise autoril.

Loe rohkem skulptor Erna Viitolist:

<https://www.valgamuuseum.ee/userfiles/Skulptor%20Erna%20Viitol%20100..pdf>

29. oktoobril 2023 osalesid Tartu osakonna liikmed Oskar Kallase 155. sünniaastapäeva tähistamisel Eesti Rahva Muuseumis, millega Oskar Kallase tegevus muuseumi algatajana ja kogu ta järgnev elu oli seotud 56 aastat. Alustuseks kuulati kahte pikemat ettekannet. ERM-i teadur Marleen Metslaid kõneles Oskar Kallasest ning Eesti Kirjandusmuuseumi teadur Sirje Olesk rääkis Aino Kallasest. Pikemalt võib Aino Kallase mitmetahulisse ellu süüvida, lugedes näiteks <https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/25683veebist> 2017. aastal ilmunud kirjutist Aino Kallase biograafia koostajalt Silja Vuorikurult: „Lõpuni elamatu elu. Aino Kallase biograafia“.

Algatus 25 aastat tagasi tehtud filmi vaatamiseks tuli looduskaitsejate poolt. Filmi vaatajateni jõudmise valmistasid ette Eesti Rahva Muuseum, ERM-i Sõprade Selts ja Soome Instituut Eestis. Instituudi juhataja Hannele Valkeeniemi tervitus ERM-i Jakob Hurda saali kogunenutele oli järgmine:

„Tere tulemast vaatama ühe Soome ja Eesti ühise ajaloo kõige olulisema abielupaari elust kõnelevat filmi. Mul on äärmiselt hea meel selle initsiatiivi ja vaevanägemise üle, mis Tartust selle filmi näitamiseks tuli. Soomlastele on abielupaar Aino ja Oskar Kallasest tuntum ja olulisem Aino; võib-öelda, et ta oli esimene Soome-Eesti kaksikmaalane, enne kui riike oli. Eestlastele pole vaja Oskar Kallase tähendust korrata. Aga neid kui Soome-Eesti ühte liitjaid võib vaadata ka kui Soome-Eesti suhet. Riikidel pole lõpuks suhteid, on nendel inimestel, millest koosneb üldsus. Mingil määral võib seda võrrelda abieluga.

Kallastel ja kallastel kahe riigi vahel on olnud nii armumist, teineteisele siiralt abi andmist, solvumist ja turvalisuse otsimist mujalt. Ja lõpuks siiski miski ei meid lahuta. Praegu võime öelda, et isegi Nõugude Liit ei suutnud teha seda, kuigi väga tegi tööd selle nimel. Muide, praegusel ajal on mõned kommenteerijad meie suhet võrrelnud lahjenenud abieluga. Romantika kadunud, aga praktiline kooselamine on jäänud.

Võib-olla pole ilus võrrelda riikide ja rahvaste suhteid paarisuhetega. Aga vahest see teeb arusaamise kergemaks. Kust tekib sära, millal on vaja romantikat ja millal kainet ratsionaalsust. See film pakub mõtlemapaneva kombinatsiooni aateid ja armastust, inimlikul tasemel samastumispinda ja erakorralist olukorda rahvaste sünni ajastusse.”

Kahe ja poole tunni jooksul vaadati ja elati kaasa Soome ja Eesti koostöös 1997. aastal valminud filmi „Põletav armastus” kaudu Aino ja Oskar Kallase ühisele 46 aastat kestnud eluteele. Nende aastakümneid kestnud abielu loo kaudu rääkis film ka 20. sajandi esimese poole Eesti ajaloo keerdkäikudest. Eesti ja Soome tihedate kultuurisidemete kõrval leidis selles kajastamist eestlaste kasvamine kultuurrahvaks, iseseisvuse saavutamine ja selle kaotamine. Samas oli see film armastusest, kirest ja haavatavusest. Filmi stsenaarist ja režissöör on Kirsti Petäjaniemi. Osades: Heikki Kinnunen (Oskar Kallas), Hanna Liinoja (Aino Kallas), Raimo Grönberg (Eino Leino), Antti Litja (Jaan Tõnisson), Mikk Mikiver (Bernhard Riives), Torn Salmela (Juhan Luiga), Sari Puumalainen (Hella Wuolijoki) jt. Filmi helilooja on Olav Ehala.

Vt ka: <https://www.erm.ee/et/events/filmiseanss-%E2%80%9Ep%C3%B5letav-armastus%E2%80%9C?t=14:00&m=29.%20Oktoober>

Mõningaid jäädvustusi kogukonna üritustest Kallaste kodumaja juures selle ja seda ümbritseva Sanatooriumi pargi kaitseks:

- 26.01.2022 Oskar Kallase mälestusürituse tema 76. surma-aastapäeval Kallaste kodumaja juures Tartu Sanatooriumi pargis jäädvustas Tartu osakonna esimees Rein Laiverik. <https://www.youtube.com/watch?v=1egzI8U6Y1Q>
- 02.08.2022 Aino Kallase 144. sünniaastapäeva tähistamine Kallaste kodumaja juures Tartu Sanatooriumi pargis. Jäädvustas Tartu osakonna esimees Rein Laiverik. <https://www.youtube.com/watch?v=uxwLvaleygA>
- 06.10.2021 ELKS-i Tartu osakonna sügiskonverentsil käsitleti Kallaste pargi olulisust Tartu rohevõrgustikus ning võeti vastu pöördumine Tartu linnavolikogu poole. Konverentsi jäädvustas Tartu osakonna esimees Rein Laiverik. <https://www.youtube.com/playlist?app=desktop&list=PLHmV6MaFckO3JrvC-h-b8J3lWgcs2LzXr>

Tänu loodust ja kultuuri ning looduskaitset mõistvatele linnavolikogu liikmetele ja arutelude ettevalmistamisel osalenud teadlastele on looduskaitstjate algatused Kallaste maja ja pargi kaitseks jõudnud ka linnavolikogusse. Istungite stenogrammid ja videod on avalikud. Jäädvustusi Tartu linnavolikogu istungitel toimunud aruteludest Kallaste pargi terviklikuks säilitamiseks leiab linnavolikogu veebist. Seni ei ole positiivset tulemust saavutatud. See tähendab, et pingutusi tuleb jätkata.

Jäädvustusi aruteludest linnavolikogus

Tartu Linnavolikogus on toimunud arutelud Kallaste pärandi kaitseks kolmel istungil. Videosalvestised on järelvaadatavad ja stenogrammid kättesaadavad.

- 09.06.2022 Punkt 16. Linnale olulise tähtsusega küsimus – Tartu Sanatooriumi pargi kaitsmise vajaduste teadvustamine, arutamine ja ettepanekute tegemine. Video: <https://info.raad.tartu.ee/teated.nsf/VollistungidVideo/11E14E832BB65578C225884B002216F5>.
Stenogramm: <https://info.raad.tartu.ee/dhs.nsf/web/viited/gpunid/G6645A3CE89526A59C225885D002635C5>.
- 10.11.2022 Punkt 4. Linnavalitsusele ülesande andmine Raja 31a krundi detailplaneeringu kehtetuks tunnistamiseks. Video: <https://info.raad.tartu.ee/teated.nsf/VollistungidVideo/44790F27E97D37D8C22588E6003A8610>.
- 09.02.2023 Punkt 4. Ülesande andmine linnavalitsusele Raja 31a krundi detailplaneeringu kehtetuks tunnistamiseks ja omanikuga vahetuse või kompenseerimise läbirääkimiseks. Video: <https://info.raad.tartu.ee/teated.nsf/VollistungidVideo/4AD0A315B8F27E59C225893D002D4B87>.

Raja tänava alleest

Kas tunneli lõpus paistab ka valgust? Tartus Ravila tänaval kasvate kaskede raiumisele oli kooskõlastuse andnud linna arborist. Järgnevalt väljavõte linnavolikogu keskkonnakomisjoni 14.06.2023 protokollist:

<https://info.raad.tartu.ee/dhs.nsf/web/viited/gpunid/GF14471672C3FCAECC22589CC003105AF>.

- Päevakorrapunkt 3. Kõrghaljastuse käsitlemisest projekteerimisel ja planeerimisel, näited Jaama tänava projekt, Ravila-Viljandi ristmiku projekt ja Ravila-Ilmatsalu ristmiku projekt (ehitamisel). „Kuulati linnamajanduse osakonna haljastus- ja puhastusteenistuse arborist Kaire Zimmeri ja linnamajanduse osakonna teedeteenistuse juhataja Oleg Lužetski ettekannet, komisjoni liikmete küsimusi ja arvamusi ning Kaire Zimmeri ja Oleg Lužetski vastuseid neile.
- Mart Hiob selgitas, et viimasel ajal on hakatud projektides ja planeeringutes rangelt nõudma juurekaitsevõõndis ehitustegevuse, sh kõnnitee ehituse keelamist, mis seab projekteerijad raske valiku ette, kas loobuda ehitusest või näidata olemasolevad puud likvideeritavana. Mart Hiob tõi välja, et liigid on väga erineva tundlikkusega ning juurekaitsevõõndisse ehitamise keelamist ei peaks jäigalt rakendama.
- Kaire Zimmer selgitas, et linn ongi püüdnud olla paindlik, sest linnapuude ellujäämisvõime sõltub peale täieliku juurestiku olemasolu ka teistest asjaoludest. Sageli aga on ehitustegevus niivõrd ulatuslik, et puude säilimine ei ole tõenäoline. Võimalusel püüab linn puid säilitada, see on alati kaalumise koht. Kui peab puid maha võtma, siis istutatakse

tavaliselt vähemalt sama palju uusi puid asemele. Olukorrad, kui peab puid maha võtma, on tänavaehituses seotud teede ja tänavate rajamise või ümberehitusega, ohutuse tagamise korraldamisega liiklejatele, asjaoludega, et ehituse käigus võib puude juurestik viga saada ja puud ei saa säilida või tegemist ei ole väärtuslike puudega.

- Irja Alakivi oli seisukohal, et Ravila-Viljandi ristmikul olevad kaherealise kaseallee puud on parimas eas, heas korras ja suure väärtusega ning nende mahavõtmine ei ole mingil moel õigustatud. Irja Alakivi rõhutas, et tuleks tellida korrektne dendrohinnang, sõltumatu ekspertiis ja määrata puujuurte ulatus. Kõnniteed saaks puude vahele rajada ka nii, et ei peaks puid maha võtma. Olemasolevat hoida on odavam kui taastada.
- Kaire Zimmer selgitas, et puud on määratud asendatavaks põhjusel, et teede ja tulevase poe parkla ehitusel hävitatakse suur osa juurestikust ning kased on puud, mis selliseid muudatusi ei talu. Kui kased ei sure esimesel aastal, siis toimub see lähiaastatel ning seetõttu on mõistlik kohe istutada uued puud, mis juba kasvamisel kohanevad uue kasvukeskkonnaga.”

Eesti Looduskaitse Selts reageeris viivitamatult. Juhatuse esimees professor Kalev Sepp saatis Paides toimunud Jaan Eilarti mälestusüritusel vastu võetud pöördumise Tartu linnapea Urmas Klaasile, Tartu linnavolikogu esimees Kaspar Kokale ja Tartu Ülikooli rektor Toomas Asserile.

17. juuni 2023 Paides. Pöördumine Tartu Ravila tänava kaskede kaitseks

Eesti Looduskaitse Selts tegi 17. juunil 2023 Paides avaliku pöördumise Tartu Ravila tänava kaskede allee kaitseks:

Tartus Ravila tänava ääres asuvat Tartu Ülikooli teaduslinnakut raamib Ravila tänava poolt väärikas mastapne kaseallee. Nüüd on selgunud, et seoses Ravila tänava ja Viljandi maantee nurgale Tartu Ülikoolile kuuluvale maa-alale ehitatava COOP kauplusega on osalise hävitamise ohus suur osa selle Ravila tänava äärse kaseallee väärikatetest varju pakkuvatest kaskedest.

Meie, Eesti suure loodusemehe, looduskaitseja ning looduse ja kultuuri suhete mõtestaja Jaan Eilarti 90. sünniaastapäeva tähistamisele kogunenud kõige erinevamate eluvaldkondade esindajad, peame seda kavatsust Tartu linnaruumi loome ja linnaplaneerimise suureks eksimuseks ja hoolimatuseks olemasoleva linnalooduse hoidmise ja kaitsmise suhtes.

Palume koheselt astuda samme kaseallee terviklikuks säilitamiseks. Kaasaja kliima-, majandus- ja eetikakriisi oludes tuleb ilmutada hoolivust linnalooduse suhtes.

Kalev Sepp

Eesti Looduskaitse Seltsi esimees

Eesti Maaülikooli Keskkonnakaitse ja maastikukorralduse professor

Ravila tänava allee päästmine oli ühine pingutus. Kohapeal toimusid korduvad läbirääkimised otsustajate ja täideviijatega. Osalesid: ELKS-i Tartu osakonna esimees füüsik Rein Laiverik, osakonna ürituste koordinaator Illi Uuk, rahvatervise emeritprofessor Astrid Saava, TÜ kliinikumi arst-õppejõud Helgi Kolk, metsainsener ja looduskaitseja Mart Herman, Eesti Maaülikooli professor Kalev Sepp, lähialade elanikud, sh elektriinsener Jüri Laurson. Paljud reageerisid kirjalikult, sh kauaaegne

õppejõud ja puittaimede hindaja Vello Keppart, ökoloog PhD Anneli Palo, looduskaitaja Leo Filippov, Veeriku elanik Kersti Lust, maastikuarhitekt Toomas Muru, Triin Lahtvee.

Vello Keppart, endine Luua metsanduskooli kutseõpetaja, puittaimede hindaja kirjutab: „Ravila kasepuiesteel ei ole vaja ühtegi puud kergliiklustee rajamise põhjendusel maha raiuda. Standardis «Ehitusaegne puude kaitse» EVS 939-3: 2020 antakse häid soovitusi, kuidas tuleb toimetada puude juurestiku kaitsealal, et säilitatavaks määratud puud jääksid ellu ka pärast ehitustöid. Kergliiklusteed saab juurekaitsealale rajada kaevevabalt, mida saaks kasutada nimetatud Ravila tänava kasepuiesteel jalgrattatee rajamisel.

Juurestiku kaitseala kaskede puhul on ring, mille raadius on puu 18-kordne rinnasläbimõõt, ja seal kehtivad standardis nimetatud piirangud. Kaevevaba katendi rajamisel kasutatakse geotekstiili (juuretõke), kruusaga täidetud geokärge ja 5 cm kruusast teekatet. Joonised ja juhised on nimetatud standardis.”

Päästmises aktiivselt osalenute kirjutisi Tartu Postimehe poolt ja Tartu Postimehes:

- 14.06.2023 Anneli Kannus <https://tartu.postimees.ee/7795138/anneli-kannus-roheline-tartu-nouab-meie-uhist-pingutust>;
- 21.06.2023 Hans Orru <https://tartu.postimees.ee/7799667/hans-orru-miks-on-teed-poed-ja-torud-tahtsamad-kui-puud-ja-inimesed>;
- 21.06.2023 TPM <https://tartu.postimees.ee/7800355/vaidlus-tarkab-ravila-tanava-kaseallee-laheb-rattatee-nimel-sae-alla>;
- 28.06.2023 TPM <https://tartu.postimees.ee/7804564/elujoulised-vanad-kased-ravila-tanaval-tuleb-alles-jatta-leiab-rattaliiklejate-selts>;
- 30.06.2023 TPM <https://tartu.postimees.ee/7806046/ravila-tanava-kaseallee-jaab-alles>;
- 27.09.2023 Irja Alakivi <https://tartu.postimees.ee/7863237/irja-alakivi-korghaljastus-vaeslapse-osas-projekteerimisel-ja-planeerimisel>.

Kiirenev kliima soojenemine on ajanud tegudele paljud linnad, kuna just linnades moodustub märkimisväärne osa inimtekkelisest kasvuhoonegaaside koormusest. Kliimakriisiga võitlemiseks on paljud linnad teatanud eesmärgist saavutada lühemas või pikemas vaates kliimanetraalsus. Juhul kui eesmärk on tõsine, mitte ainult deklaratiivne, tähendab see, et kasvuhoonegaaside teke ja kõrvaldamine on vähemalt tasakaalus. Või antakse teada, kus osa emissioonide koormusest kompenseeritakse. Tühjad sõnad ja katteta read arengudokumentides (üldplaneering, detailplaneeringud, arengukava, eelarvestrateegia, projekteerimistingimused, heaks kiidetavad projektid) tuleks linnajuhtidel tegemata jätta, veel parem – kirjutada asjadest nii, nagu nad on.

Selleks et säilitada linnas tervislikku elukeskkonda ja hoolimatu arendustööga seda mitte vaesestada, tuleks parandada nii teavitamist kui ka linlaste kaasamist otsuste tegemisse. Eriti suured vajakajäämised on üleminekul planeerimistsüklist projekteerimistingimuste esitamise ja projektide kooskõlastamise tsüklisse, millest avalikkust teavitatakse vähe või ei tehta seda üldse. Parimal juhul avaldatakse lakooniline äriteade. Meenutan Coopi kaupluse ehitusega käivitunud lugu Tartu ülikoolile kuuluval maa-alal Ravila ja Sanatooriumi tänava vahel ning sellega kaasnenud Ravila tänava ja selle Viljandi maantee ristmiku uuendamise plaane. Selle tagajärjel pidi asendamisele

minema suur osa Ravila tänava kasealleest, mille kohta detailplaneeringusse oli kirjutatud „jõuline kaseallee, kõrgus 20 m“.

Teavitamised ja kaasamised olid tehtud selliselt, et asjast ei olnud õigupoolest teadlikuks saanud ei lähialade elanikud, alleel kõndijad, looduskaitstjad, lähinaabruse teadusasutuste teadlased, sealhulgas rahva- ja keskkonnatervise asjatundjad. Viimasel hetkel enne linnavalitsuse haljastusteenistusest õnnistuse saanud raiet sain asjast teadlikuks ning suutsin viia teema avalikkuse ette. Ilmus arvukalt seisukohavõtte. Õnnestus jõuda läbirääkimiseni, mille eest tuleb kiita abilinnapea Elo Kiivetit ja teedeteenistuse juhatajat Oleg Lužetskit. Teadlaste ja looduskaitstjate argumentid, mida korduvalt esitati otsusetegijatele otse objektil – kasealleel – olid veenvad.

Tüüpiliselt kujundatakse linnaruumi ehitusprojekti loogika ja huvide järgi, vaikumisi eeldades, et tegu on lageda väljaga. Igal juhul tuleb pöörata suurt tähelepanu linna kõrghaljastusega rohealadele, kuna just need on linna kopsud, mille abil kõrvaldatakse linna õhust süsihappegaasi. Tähelepanu tuleb pöörata ka sellele, et noored puukesed ei asenda väga pikka aega parimas kasvueas olevaid ühel või teisel põhjusel maharaiutavaid puid süsihappegaaside neeludena.

Uus, äsjaistutatud puu on pikka aega kliimat negatiivselt mõjutavate heitmete allikas, st olemasolevaid puid tuleb hoida ja säilitada alati, kui vähegi võimalik. Näiteks pärna puhul kulub 14 aastat, enne kui ta hakkab siduma süsihappegaasi rohkem, kui seda uusistutusalt vabaneb. Ja kulub veel sama palju aega, kuni need puud suudavad korvata istutamise järel õhku heidetud kliimat negatiivselt mõjutavad gaasid. Kulub umbes 30 aastat. Näiteks Helsingi looduskaitseprogrammis 2015–2024 seati eesmärgiks luua 47 uut looduskaitseala, kokku 650 hektarit.

Küsigem nüüd, miks on ikka veel algatamata Tartu rohealade teemaplaneering? Miks puudub Tartu looduskaitseprogramm ja tegevuskava? Viimased üldplaneeringud on olnud Tartu väärtuslike rohealade kaotamise planeeringud. Nimetan siin vaid vähendamisele määratud kesklinna viiest pargist koosnevat väärtuslikku haljastust, mis on parimas kasvueas ja kliimamuutuste leevendaja, ning Sanatooriumi parki. Ent ka Ihaste inimesed vajavad tuge ja mõistmist linnaosa loodusväärtuslike metsaalade kaitsel. Sealne haljastus puhastab õhku ka Tartu mastaabis hiiglasliku Annelinna elanike jaoks ning pakub neilegi puhke- ja virgestusvõimalusi.

Ehitusprojekti ei pea aga avalikkusega arutama ja kui ehitusprojekt on valmis, siis on juba hilja olemasolevat haljastust päästma hakata. Tüüpiline olukord avaldub selles, et otsustamisel ei kujundata linnaruumi kvaliteeti mitte planeeringu eesmärgi kohaselt (juhul kui see on täpsemalt määratud), vaid ehitusprojekti loogika ja huvide järgi, vaikumisi eeldades, et tegu on lageda väljaga. Ehitusprojekti kujunemise loogika ja huvid on teised, kui on avaliku roheruumi kujunemise loogika, vajadused ja võimalused. Juhul kui ehitusprojekti lähteülesandes ei ole nõudeid kõrghaljastusega arvestamiseks ega selle säilitamiseks, tehaksegi ehitusprojekt kõrghaljastust eirates.

Tavaline võtte ehitusfirmade kasuks ja olemasoleva (kõrg)haljastuse kahjuks on see, et avaliku ruumi planeeringusse märgitakse, et haljastus lahendatakse hoone või rajatise projekteerimise käigus või ehitusprojektiga. Ehitusprojekti ei pea aga avalikkusega arutama ja kui ehitusprojekt on valmis (vastu võetud), siis on juba hilja olemasolevat haljastust päästma hakata. Selline olukord näitab sisulise ruumilise planeerimise tegevuse mitterahuldavat kvaliteeti ja vastutamatus avaliku ruumi halvendamise pärast.

Täpselt selline oli ka Coopi kaupluse ja Ravila tänava äärsel kaseallee raiumisele määramise lugu. Parim, mida on võimalik teha linnaruumi praeguse planeerimis- ja elukeskkonna kvaliteedist arusaamise taseme juures, on hakata nõudma suuremate ehitusprojektide lähteülesannete avalikustamist ja avaliku arutelu korraldamist.

Unustatud Sõe arboreetum

Vello Keppart, ELKS-i auliige, Sõe arboreetumi juhataja ja hooldaja 1983–1992

Arboreetum on selline puittaimede kollektsoon, kus uuritavad võõrpuuliigid on istutatud väikeste puistutena, et uurida puude kasvukäiku metsa tingimustes koos kasvades.

Sõe arboreetumi rajaja oli Eesti Metsanduse ja Looduskaitse Instituudi direktor Ülo Erik. Võõrpuuliikide kollektsoon otsustati 1975. a rajada Eesti külmemasse paika Pedja jõe kaldale Tõrve ja Kassivere külas. Siin eluõigust näidanud ja aklimatiseerunud võõrpuuliike võis soovitada kasvatamiseks üle Eesti. Katsegrupe kasvab arboreetumis u 20 ha.

1980. aastal istutati arboreetumi taimla maale lehise seemla, 1983. a laiendati seemlat harilike ebatsuugadega, serbia kuuskedega, hallide nulgudega ja jaapani nulgudega. Hiljem istutati veel keerdmände ja harilikke mände. See on Eestis ainus võõrpuuliikide vegetatiivne, poogitud taimedega seemla. Pärast Kaarepere Metsakatsejaama likvideerimist (1992) läks kogu metsamaa üle Jõgeva metskonnale (kontor Pikknurmes), mis omakorda liideti (2008) Jõgevamaa metskonnaks. Metskonnad aga ei olnud arboreetumi hooldamisest ja teaduslikest katsetest huvitatud. Küll aga istutas RMK kõik arboreetumi lagedad alad kuusekultuuride alla, v.a Pedja jõe luht.

Arboreetumi säilimise huvides tehti ettepanek objekt looduskaitse alla võtta. 1992. aastast on arboreetum looduskaitse all dendroloogilise kollektsoonina, 1998. a on arboreetum ka sordiaretuslikku, teaduslikku või kultuuriväärtust omavate istanduste loetelus. Metsakaitse- ja Metsauuenduskeskus taotles 2008. a toetust taotlusele „Sõe arboreetumi inventeerimine ja hoolduskava koostamine“. Seda toetas Riiklik Looduskaitsekeskus. See töö jäi aga pooleli (inventeerisid Alvar Peterson, Toomas Hirse). Need asutused likvideeriti ja kehtivat hoolduskava ei ole. Hoolduskavata aga RMK arboreetumi katsekultuure hooldada ei saa. Kuigi arboreetum vajab iga-aastast hooldamist, lõppes regulaarne hooldamine juba 31 aastat tagasi.

Praegu on arboreetum ametlikult kirjas kui kaitstav loodusobjekt KLO1200437 Sõe arboreetum ning kui pärandkultuuriobjektid: 2094015104 Sõe arboreetum, 94360412 võõrpuuliikide seemla, 679331919 Sõe talukoht, 2143031919 Eevamurru talukoht, 97805062 Kaarlimetsa talu lubjaahi jt pärandkultuuri objektid, mida registrisse ei ole kantud.

Halli nulu seemla puud on 30 aastaga võssa kasvanud. Seemlas kasvavad kased ja kuused on istutatud hallidest nulgudest üle. 29.03.2019. Foto autor: Vello Keppart.

30 aasta jooksul on võõrpuuliikide seemlas kasvavad isekülvsed puud istutatud puudest kohati üle kasvanud. Tuleb loota, et RMK ja Keskkonnaamet kui objekti valitseja lubab seemla väärtuslikud puud võsast päästa.

Täiendavat lugemist:

- Keppart, V. 2019. Sõe arboreetumist ja võõrliikide seemlast. — Jõgevamaa metsad 1918–2018. Jõgeva, 101–107.
- <https://www.looduskalender.ee/n/node/4026>

Ettepanek ELKS-i liikmeskonnale

Leo Filippov, ELKS-i metsatoimkond

Seltsi 2023. aasta tegevust kokkuvõtval konverentsil 24. novembril Tallinna Tehnikaülikoolis oli esitatud ettekannetest võimalik teada saada palju uut ja mõtlemapanevat. Kuulajate silmaring ja mõttemaailm avardus kindlasti. Käsitleti rohepöörde problemaatikat ja vaadati ajas 40 aastat tagasi – aega, kui Euroopa looduskaitse liikumise rahvusvahelise sündmusena võeti vastu „Tallinna deklaratsioon“. Deklaratsiooni juhtsõnum on looduse ja kultuuri ühtsus.

Saime teada, et paljuräägitud rohepööre on väga mitmetahuline ja vastuoluline protsess. Niinimetatud rohepesutegevused eksisteerivad ning sellest peavad inimesed oma valikute ja otsuste tegemisel teadlikud olema. Saab tõdeda, et rohepööre algab meist enestest ja iga inimese tehtud väikestest „rohesammudest“ loodushoidlikuma tegutsemise ja tarbimise suunas.

Kuuldud teaduslike ettekannete põhjal liikus mõte edasi. Rohepööret on vaja ka ametnike ja poliitikute mõttemaailmas ja tegevustes, sest neist sõltub see, mis riigis tegelikult toimub. Üks osa rohepöördest on kindlasti see, kuidas Eesti ühiskonnas suhtutakse metsanduse teadusloo ja metsanduskultuuri objektide säilitamisse. Näiteks kas Sõe arboretum kui võõrpuuliikidega teaduslik katseistutus Jõgevamaal Kaarepere lähedal väärrib tähelepanu ja säilitamist? See teaduslikel eesmärkidel 1980-ndatel istutatud võõrpuuliikide kogu on praegu ametkondade poolt unustatud ja seepärast hooldamatuse tõttu hävimas.

Seltsi metsatoimkond tegi konverentsil avaliku ettepaneku, et ELKS võtaks Sõe arboretumi metsandusteadusliku väärtuse säilitamise teema oma tähelepanu alla. Koostöös ja ühistöös teemasse puutuvate ametkondadega püüaksime luua eeldused selle teadusväärtusliku võõrpuuliikide kogu säilitamiseks.

See on üleskutse ELKS-i juhatusele ja liikmeskonnale kaasa mõtelda ning olla oma teadmiste ja tööjõuga abiks arboretumis vajalike hooldustööde läbiviimisel. Sellega jätkame seltsi vana traditsiooni olla nõu ja jõuga abiks Eestimaa – meie ühise kodu – maastikuhoolduse ja maastikukujunduse parimate tegude juures.

Tulnukseen – kas oodatud või kardetud?

Reet Viira, ELKS-i Saaremaa osakonna esimees

Eestlane on korilane. Paljudel meist on omad head kukeseenekohad, mille koordinaadid pärandatakse põlvest põlve edasi. Ikka saad mõne umbmäärase teate, kui küsid, kust nii palju vägevaid kukekaid korjasid: mine sinna ja sealt suure puu juurest paremale jne. Samas – eks mets juhatab ning igaüks saab metsi ja seentele vajalikke tingimusi tundes parimad kukekakohad ise üles otsida.

Mõned aastad tagasi hakkasid seenekorilased omavahel rääkima kohtumisest huvitava seenega meie liivastes rannamännikutes. Seen olla kena väljanägemisega: jalg ilus pikk, kübar kena, värv meeldiv. Pealekauba olevat isegi söödav. Tänavu oli Saaremaa metsades rikkalik männi-kuldpooriku aasta.

Männi-kuldpoorik (*Aureoboletus projectellus*) on puravikulaadsete seltsi puravikuliste sugukonda kuuluv seeneliik. Meil loetakse seda suure viljakehaga seent võõrliigiks. Ta on pärit

Männi-kuldpoorik. Foto autor: Eha Lõhmus.

Põhja-Ameerikast, kus moodustab mükoriisat sealsete männiliikidega. Erinevalt paljudest teistest puravikuliikidest on ta võimeline mükoriisat moodustama vaid paari aasta vanuste puudega ning talub metsataimlate liigset väetamist ja biotsiide. Euroopasse jõudis ta ilmselt eksootiliste mändide istikutega. Männi-kuldpoorikul on tugev geneetiline side meie hariliku männiga, talle sobib sinne mullastik ja kliima. Ta on suutnud mõne aastaga väga kiiresti levida mööda Läänemere idakalda liivaseid männikuid Leedust Läti, Lätist Lääne-Eestisse ja saartele ning edasi ka Peipsi äärde. Aastas võib männi-kuldpoorik levida 100 km.

Saaremaal Harilaiul toimunud seeneretke saak. Foto autor: Eha Lõhmus.

Männi-kuldpooriku levimiskiirust saab võrrelda šaakali tulemise kiirusega. Kui šaakali tulekul olid talle abiks kiired jalad, siis seeneeoseid viib kaugele tuul. Ja seda meil ju ometi on!

Männi-kuldpoorikut võib kõige rohkem kohata männimetsades liivasel pinnasel. Ta on pika sihvaka jalaga ja paistab kaugele silma. Ühes kohas kasvab koos palju seeni. Kuiv seenejalg on sageli seenekübaraga sama värvi. Seenejalg on sooniline, mis eristab teda meil kasvavatest puravikest. Seenekübar on sametjas ja kuiv, noortel seentel kumer, vananedes lamendub. Puravikule iseloomulikud kübaraalused torukesed on rohekaskollased.

Männi-kuldpoorik on Eesti metsades uus külaline ja meie peame sellega kui paratamatusega leppima. Nüüdseks on seesesõbrad-gurmaanid uustulnuka kiidusõnadega vastu võtnud. Ta on maitsev seen, sobib nii kohe söömiseks kui ka hoidistamiseks. Kui meie metsi oleks vallutanud mürgine puravik ja inimesed seda hariliku kivipuraviku pähe korjaksid, siis oleks uustulnukal kordades rohkem vastaseid. Ometi kuulsin ka sel aastal ühe seesesõbra muret, et tulnukseen on vallutanud tema hea kindla riisikakoha ja peale männi-kuldpooriku seal muid seeni sellel aastal ei kasvanud.

Mis sellise seenega peale hakata? Saarlane Tiiu P. soovitab: „Väga maitsev seen. Tee nagu ikka: või alla ja pannile!“

A. Kitzbergi nimelise osakonna 39. tegevusaasta

Rein Mägi, A. Kitzbergi nimelise osakonna esimees

2023. aasta oli tegus. Osalesime 12 üritusel; neist võttis osa üle paarisaja huvilise. Osakond sai kaheksa uut liiget, kuigi oli ka väljalangejaid. Alljärgnevalt annan ülevaate Kitzbergi osakonna 39. tegevusaasta sündmustest.

16. märtsil toimus loodusõhtu „Kes meil ulub aia taga“, kus lugusid hundist jutustas Tartu Ülikooli taustaga Kirke Raidmets. Lugude ilmestamiseks saime kuulda hundi häälotsusi. Üritusel osales 17 huvilist.

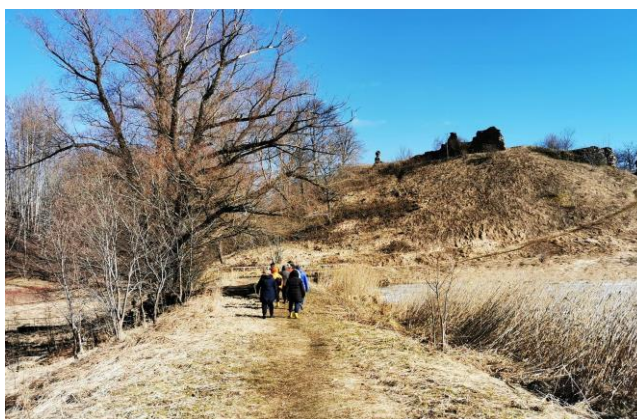
Aprilli algul toimus matk Halliste jõe algusesse. Sõitsime Nuiast Valga suunas ja parkisime autod Ainja kalmistu lähedale. Algul tegime väikese tutvuse Ainja õigeusu kalmistuga, mis on rajatud 18. sajandi lõpus ja kus viimane matus toimus 1958. aasta augustis. Kalmistu välispiirdeks on maakivikuhjatis-rinnatis kõrgusega 0,6 meetrit. Kalmistul puuduvad väravad ja ehitised. Kalmistul on säilinud 16 metallist hauatähist, 5 sepisaeda ja 1 kivist hauatähis teise maailmasõja eelsest perioodist ning fragmendid lõhutud hauapiiretest.

Siit algab Halliste jõe 92 km pikkune teekond.

Foto autor: Urve Birkavs.

Sealt liikusime maanteel Karksi suunas tee alt läbivoolava veenireni. Maanteelt läksime oja kaldale ja liikusime vastuvoolu. Sakala kõrgustiku maastik on künklik ja seega on oja kaunikesti käänuline. Jõudsime allikani, mis asub Kõvakülas Rõuna nõos.

Linnaveski järve tammil ordulinnuse mäe jalamil.

Foto autor: Urve Birkavs.

Edasi sõitsime Nuija kooli juurde, kus Toivo Univer tutvustas hariduse pikka ajalugu ja sealseid väarikaid õpetajaid.

Toivo juhendamisel läksime üle Linnaveski järve paisu Karksi ordulossi varemete juures olevale allikale. See allikas on Karksi-Nuija elanikel tänapäevalgi kasutuses: hoidiste tegemise ajal käiakse seal pudelitega vee järel.

Matka juht Toivo Univer.

Foto autor: Urve Birkavs.

Halliste jõe ürgorg on siin 300 meetri laiune ja juba Kariste järve juures paar kilomeetrit. Jõel on kolm paisjärve ja looduslik Kariste järv. Oma teel kohtub jõgi paari väikese kärestikuga: Vardja kärestik koos Vardja aluskivimi paljandiga. Tema võtab kaasa 5 jõe ja paljude ojade ning kraavide veed. Enne Navesti jõkke suubumist teeb aegajalt Soomaal puisniitudel üleujutusi.

Juunis osalesime Jaan Eilartile pühendatud konverentsil. Külastasime tema sünnitalu Pala külas. Enne koju sõitu vaatasime Väätsal jalgrattamuuseumi.

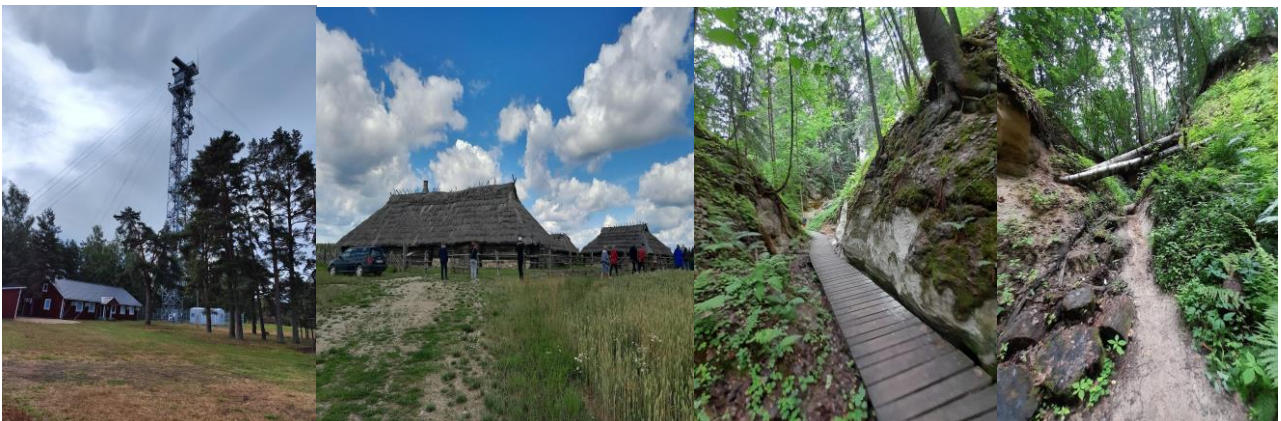

Muuseumi väljapanekud. Foto autor: Aili Soosaar.

8. juulil alustasime hommikul juba kell 5.45 sõitu Laaksaare sadama suunas, et jõuda laevale nimega Koidula. Läksime külastama Piirissaart, kus meile oli giidiks Siim Avi. Piirissaar on maastikuliselt valdavalt madalsoo, mille pind on 1–2 meetrit Pepsi veetasemest kõrgemal. Saare kirdeosas pisut kõrgemal paiknevad männimetsaliivakünkad. Seal asuvad kolm küla: Piiri, Tooni ja Saare. Keskuseks on Tooni küla. Seal on kauplus, elektrijaam, piirivalvekordon, velskripunkt, sidejaoskond, kalmistu ja vanausuliste kirik. Saarel asub ka muuseum.

Piirissaare ümbrus oli peamisi vääriskala püügikohti. Saare pärast tekkis tüli, mille tõttu saar 1474. aastal poolitati. Tsaariajal kuulus Piiri küla Liivimaale ja ülejäänud külad kuulusid Petseri kubermangu Gdovi maakonda. 1920. aastal liideti alad Eestiga. Siis elas seal 600–700 inimest. Nüüd on saarel 30 püsielamist ja suvekuudel kuni 100. Kool ei tööta. Inimesed püüavad kala ja kasvatavad köögivilja.

Piirissaarelt tulles ööbisime Taevaskoja Turismi- ja Puhkekeskuses. Pärast õhtusööki tegime jalutuskäigu Taevaskoja paljanditele. Hommikul alustasime sõitu Paganamaa suunas. Külastasime Hinni kanjoni; sealt suundusime Vargamäe külastuskeskusesse, kus võeti üles film „Tõde ja õigus“.

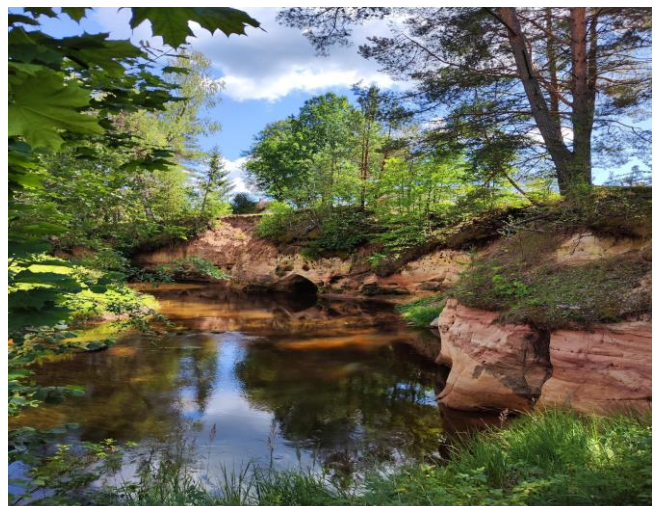

Fotodel alates vasakpoolsest: Piirissaare piirivalvekordon. Vargamäe külastuskeskus. Hinni kanjon (kaks fotot). Fotode autor: Aili Soosaar.

Giid Silver Silla juhendamisel sõitsime Lätti Ape linna. Linnapiiril asub Raganu klint.

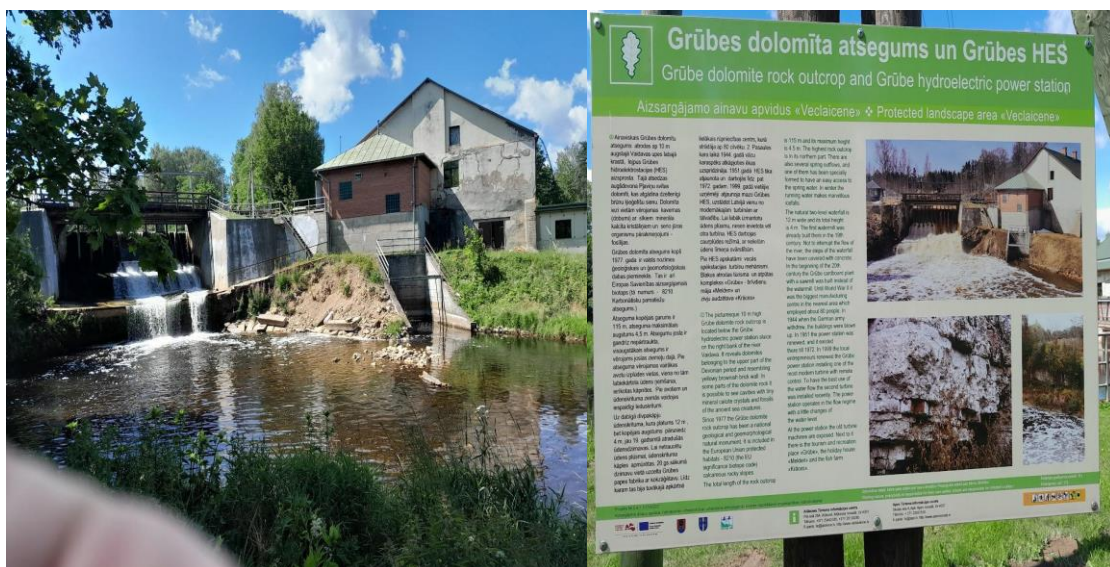
Käisime Läti suurima remmelga juures, mis asub linna läheduses. Edasi suundusime Kuradimäe turismitalu lõunatama. Tagasi tulles vaatasime Fazāni eramuuseumi, kuhu on kogutud igasuguseid vanu esemeid. Neid on seal tuhandeid. Ape linna lähedal Grūbes külastasime hüdroelektrijaama.

Raganu klint. Foto autor: Aili Soosaar.

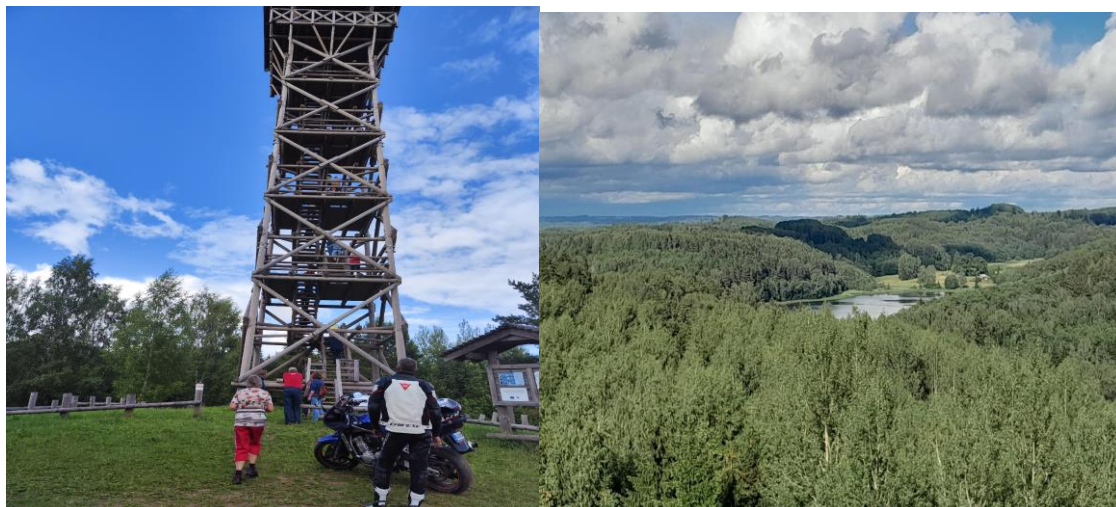

Näiteid Fazāni eramuuseumi eksponaatidest. Fotode autor: Aili Soosaar.

Grūbe hüdroelektrijaam. Fotode autor: Aili Soosaar.

Seejärel suundusime Paganamaa maastikukaitsealale. Seal läbisime 4 km matkaraja ning käisime vaatlustornis ümbrust imetlemas. Pärast seda tänasime giid Silverit tore päeva eest ja sõitsime kodu poole.

Paganamaa vaatlustorn ja vaade tornist. Fotode autor: Aili Soosaar.

Aasta oodatumaks ettevõtmiseks oli reis Lõuna-Norrasse, mis toimus 21.–28. augustil. Kõigepealt sõitsime üle Helsingi ja Stockholmi Oslosse. Seal külastasime skulptor Gustav Vigelandi skulptuuriparki, kus on üle 200 skulptuuri, mis kujutavad inimese elu sünnist surmani. Järgmisel päeval külastasime vaalapüügimuseumi, mille kujundas Lars Christensen 1917 aastal. Pärast muuseumikülastust siirdusime Mölenisse, kus asub omapärane kivikliburand.

Järgmisel hommikul suundusime Lindnesi majaka juurde, mis asub Norra lõunapoolses tipus. Pärast väikest matka sõitsime edasi Onga laguunidele, kus on Norra pikimad liivarannad. Tuulise ilma tõttu läksid vaid mõned ujuma. Järgmise päeva hommikul läbisime Ryfylke tunneli ja jõudsime Stavangeri rahvusparki. Seal asub Jutustaja kalju. Negatiivse kaldega kalju (604 m) langeb Lysfjordi ja sealt avanevad imelised vaated ümbrusele. Matk sinna oli 8 km pikkune (edasi-tagasi) ja aega kulus oma 5 tundi. Rada oli vaheldusrikas.

Vasakul: Lindnesi majakas. Foto autor Jaan Kivioja. Keskul: Onga laguun. Foto autor Eelika Metsalu. Paremal: Heddali püstpalkkirik. Foto autor Evi Liivak.

Pärast hommikueinet tegime peatuse Heddali püstpalkkiriku juures. See on rajatud 12. sajandil. Selliseid ehitati 12.–14. sajandil Põhja-Euroopas ja eriti Norras. Kirikut on restaureeritud ja umbes kolmandik sellest on veel algupärane. Samas külas asub ka vabaõhumuuseum.

Veel külastasime Kongsbergi hõbedakaevandus Saggrendas. See on 17.–20. saj keskpaigani aktiivses kasutuses olnud kaevandus. Sealt on välja toodud üle miljoni kilogrammi hõbedat. Praegu asub seal muuseum. Sellega saigi läbi kaheksapäevane reis Lõuna-Norrasse.

Kongsbergi hõbedakaevandus. Fotode autor: Aili Soosaar.

Juba mitmeid aastaid oleme teinud ühisüritusi Pärnu osakonnaga. Sel aastal organiseeris Pärnu osakond kahepäevase ühissõidu Kihnu saarele, kus tegime ringsõidu giidi saatel.

Septembris käisime Lihulas Matsalu loodusfilmide festivalil. Novembris osalesime seltsi aastalõpuseminaril. Aasta oli täis toreid ettevõtmisi.

Kihnu Saarel. Foto autor: Evi Liivak.

Ootame infokirja kaastöid teile olulistel teemadel! Samuti ootame tagasisidet, mida soovite infokirjast lugeda. Saada oma arvamus info@elks.ee.

2023. aasta infokirjad pani kokku ja toimetas Eesti Looduskaitse Seltsi kommunikatsioonitoimkond (Tiiu Saar, Anne Nurgamaa, Reet Viira, Jaanika Madison, Nadežda Tšerkašina, Andres Tõnisson ja Raul Savimaa). Keeletoimetaja: Tiiu Saar.

Telli infokiri e-postiga

<https://elks.ee/liitu-meie-infokirjaga/>.